

TURIZEM IN DEDIŠČINA

**Raziskovalna naloga turističnega krožka
OŠ Ivana Skvarče
Šolsko leto 2000/2001**

Zagorje ob Savi, januar 2001

Grad Gamberk - priče preteklosti za turistično prihodnost

Sodelovali so člani turističnega krožka:

*Alja Potokar, Maja Tripunovič, Polona Troha, Maruša Troha,
Nika Čokl, Nina Nahtigal, Jan Pavšič, Peter Laznik - Eberl
(učenci 8. razreda)*

Mentorica: Ana Renko

Lektorica: Mateja Klemenčič

**Računalniška obdelava: Peter Laznik - Eberl
Jože Ranzinger**

Čas mineva in vendar je edini, ki ostane.

Vladimir German

Kazalo

- 1. Uvod**
- 2. Grad Gamberk v prostoru**
- 3. Grad in njegovi lastniki**
- 4. Življenje na gradu in okoli njega**
- 5. Propadanje in zaščita grajskih ruševin v novejšem času**
- 6. Vključitev v turistično ponudbo našega kraja**
- 7. Zaključek**
- 8. Viri in literatura**

1. Uvod

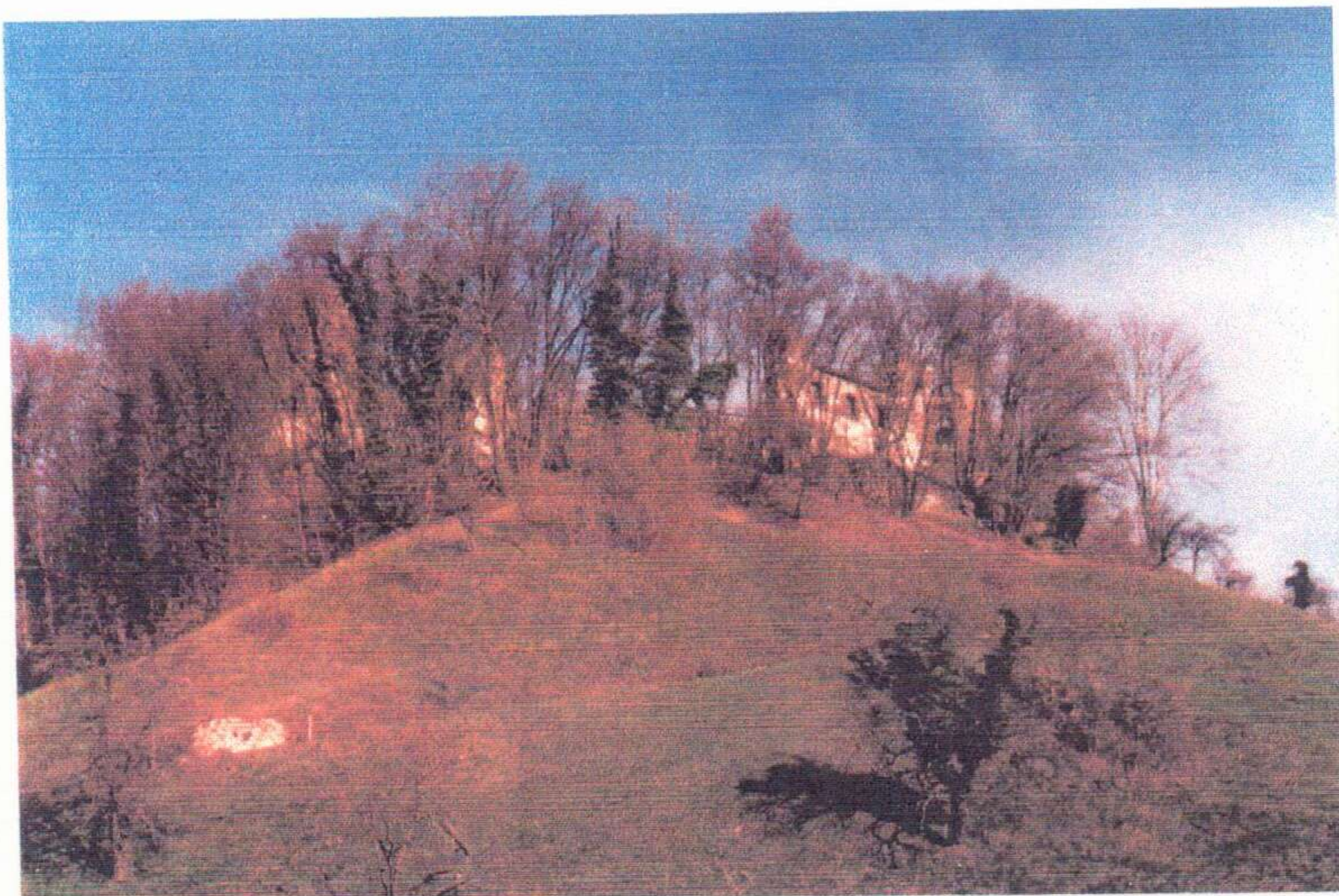
Grad Gamberk stoji na hribu nad naseljem Ržiše pri Čemšeniku. Dohod do gradu je z južne strani. Večkrat smo od daleč opazovali razvaline gradu in hodili pod obzidjem med kamenjem, ki je ležalo vsepovsod. Bolj ko smo si ga ogledovali, bolj so razvaline burile našo domišljijo!

Kako so gradili to trdno visoko hišo na hribu? Kakšno je bilo življenje na gradu? Kje je skrit rov do vasi Rove? Ali so bili graščaki res neizprosni do svojih podložnikov? Kje so zakopani zakladi?

Dobro smo si ogledali ruševine, prebrali marsikaj o gradu, pregledali stanovanjski fond gradu Gamberk v Arhivu Slovenije in ugotovili, da je to sorazmerno redek tip gradu - visoke hiše.

Leži sredi Posavskega hribovja, odmaknjen od današnjih prometnih poti in sredi zelenja.

Sklenili smo, naj visoka hiša romanskega jedra, ki je edinstvena v Sloveniji, naša kulturna dediščina, postane del turistične ponudbe našega kraja. Naj čas dela za Gamberk, ne proti njemu.

Grad Gamberk, južno pobočje hriba

2. Grad Gamberk v prostoru

Ržiše (J/20, 4089), v Ržišah (550 m), ržiški, Ržišani (85 preb.). Razloženo naselje v Posavskem hribovju leži na vzhodnem pobočju Ržiškega vrha (749 m), zahodno nad Gamberkom (572 m), pod katerim je istoimenski zaselek, in nad dolino potoka Kotredeščica. Sestavljajo ga višje ležeče Zgornje Ržiše in Spodnje Ržiše ob cesti, ki kraj povezuje s cesto Izlake - Čemšenik. Vrh hriba Gamberk so razvaline istoimenskega gradu, ki se prvič omenja leta 1248. Nekdaj je bil pomembna tovarna postojanka in glavno skladišče za živo srebro na poti iz Idrije mimo Moravč in Marijo Reko v Spodnjo Savinjsko dolino. Opuščen je bil v 19. stoletju. Danes je dobro ohranjen le še romanski stanovanjski stolp. Jugo zahodno pod Ržiškim vrhom stoji na vrhu vzpetine (641 m) cerkev sv. Miklavža. (V.B.)
(po Krajevnem leksikonu)

Gamberk z okolico

3. Grad in njegovi lastniki

V 12. in 13. stoletju nastane večina gradov na Slovenskem. Stavbeniki so bili domačini ali tujci. Izoblikujeta se dva temeljna grajska tipa: strnjeni grad in visoka hiša, katere lep primer je grad Gamberk – večnadstropna hiša, ki spominja na stanovanjski stolp. Obodne stene so bile zelo močne, v gradu so bili bivalni prostori, služil je tudi obrambi. Valvasor je zapisal o Gamberku precej poročil. Po njegovem je grad oddaljen od fare malo miljo. Stoji na koničastem hribu, ki nima na vrhu nikakršne ravnine, celo grajsko dvorišče, kjer je sredi velikih skal studenec na vago, ni ravno. Na eni strani gradu so globoko med gozdičevjem same skale, da se človeku zvrta v glavi, na drugi strani pa je blažja strmina, pod katero je sredi polj in rodovitnih sadovnjakov lepa grajska pristava (čeprav je lega visoka).

Valvasor tudi pravi, da je Gamberk leta 1040 zgradil Ortolf Scharfenberg (Slovani so ga imenovali Ostrovrhar). Njegov naslednik Oton I. se je leta 1074 podpisal Gallenberger, to ime se je oprijelo tudi njegovih potomcev.

Novejše raziskave so pokazale, da je grad mlajši. Najstarejši del grajskega kompleksa je prvič omenjen leta 1248, ko je Willoirga, hči Konrada Galla z Gamberka, tu izstavila neko listino (po Stoparju).

Maja 1351 so Galli grad prodali avstrijskemu vojvodi Albrechtu. V začetku 15. stoletja sta lastnika gradu postala plemiča z gradu Šteber na Cerkljanskem. Sredi 15. stoletja sta ga s posestjo vred prodala avstrijskima vojvodama Friderichu starejšemu in mlajšemu.

Na prelomu iz 15. v 16. stoletje je bil prostor pod visoko plemiško hišo verjetno že obdan z obzidjem in stolpi, leta 1553 je baron Jakob Lamberg pozidal objekte spodnjega gradu.

Leta 1641 je postal lastnik Gamberka Jernej Valvasor. Po opisu našega znanega zgodovinarja Janeza Vajkarda Valvasorja je imel grad na zahodni strani širok štirikotni stolp, ki je služil kot kašča, poleg njega je bil ožji okrogel stolp, v katerem je bila grajska kapela. Na vzhodni strani je bil drug mogočen štirikotni stolp, v katerem so bile grajske ječe. Med stolpoma na zahodu in stolpom na vzhodu je bila okrog štirikotnega dvorišča grajska palača s hodniki na notranji strani. Pritličje je služilo za gospodarstvo, v nadstropju pa so bile sobe za gospodo.

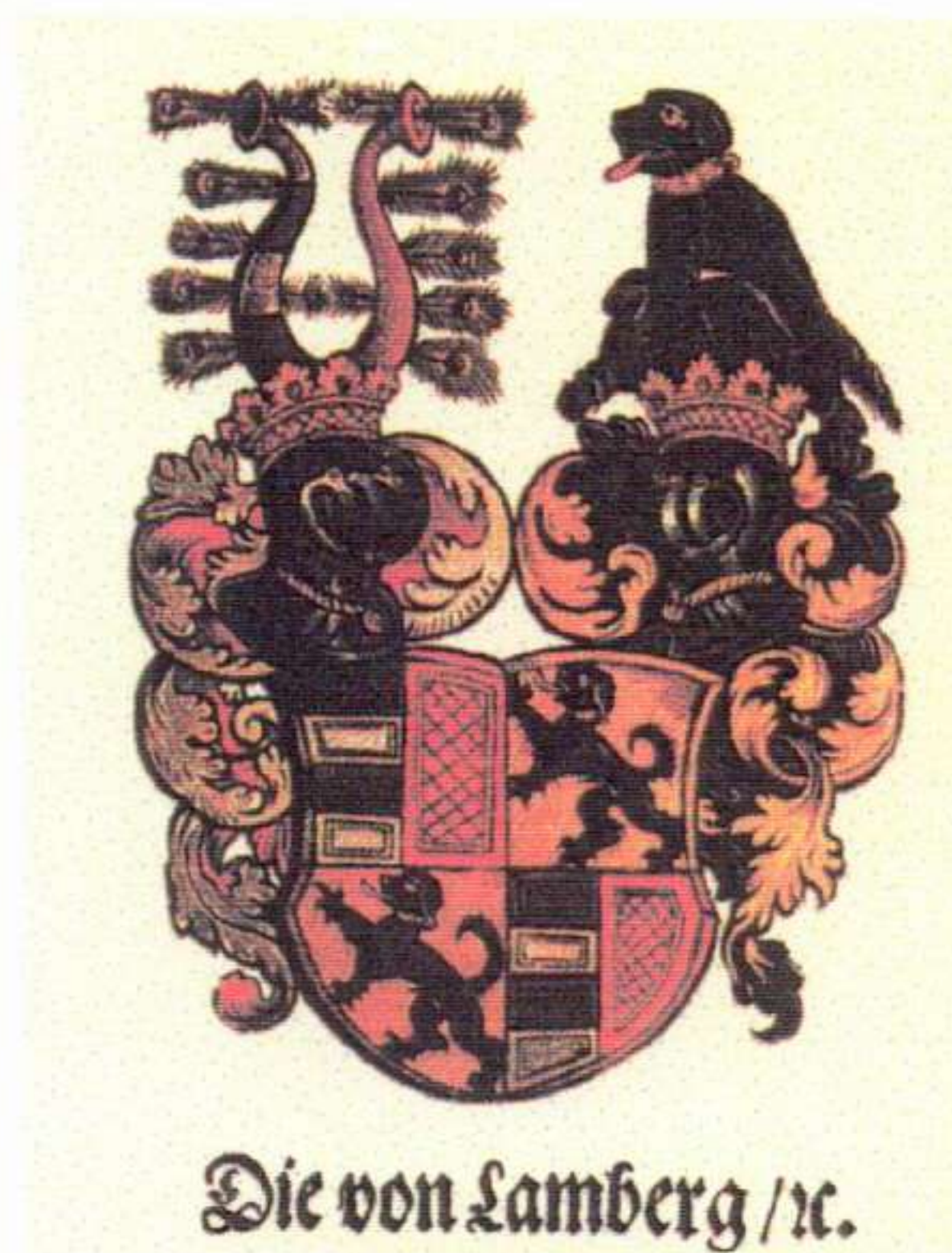
Jernej Valvasor

Med leti 1677 in 1757 je bil Gamberk v lasti potomcev štajerske rodbine Lichtstockov. Janeza Gašperja von Lichtenheima srečamo kot cesarskega oskrbnika idrijskega rudnika. Ta služba je bila zelo donosna in veliko premoženje mu je omogočilo nakup Gamberka. Njegov sin je dal nadzidati več nizkih stavb renesančnega gradu in obzidja za eno nadstropje ter celotno dvorišče obdal s trietažnim arkadnim hodnikom. Uredil si je bogato knjižnico predvsem s področja prava, galerijo s 50-imi slikami, za kapelo pa je naročil oltar iz črnega marmorja in sliko svete Ane.

V 18. stoletju je bila kapela bogato opremljena in kaplani, ki so prebivali na Gradu, so brali maše za družino Lichtenthurnov. Leta 1870 so oltar prodali, danes stoji v Marijini cerkvi na Brišah.

V naslednjih desetletjih je bil grad povezan z rudnikom v Zagorju. Leta 1840 ga je dobil Jožef Atzl, ki je bil ustanovitelj rudarske družbe v Zagorju. Z Dunaja in Gradca so prihajali ljudje na oddih, v gozdovih na Jelovici pa so lovili divjad.

Franc Celestina je posesti okoli gradu razprodal med kmete. Grad je kupil posestnik Grahek, leta 1876 je začel propadati. Branko Grahek je tudi danes lastnik ruševin gradu.

*Die von Lamberg /r.
Grb rodbine Lichtenheim*

Stanovanjska kultura gradu Gamberk

Za sedanje pojmovanje bivanje na Gamberku ni bilo prijetno. Poleti je bilo svetlo le ob oknih, pozimi je v prostorih vladal globok mrak. Svetili so si z ognjem na ognjišču in z gorečimi svetili, predvsem s trskami, baklami, lojevkami in voščenimi svečami.

Skozi odprtine je prihajalo malo svetlobe

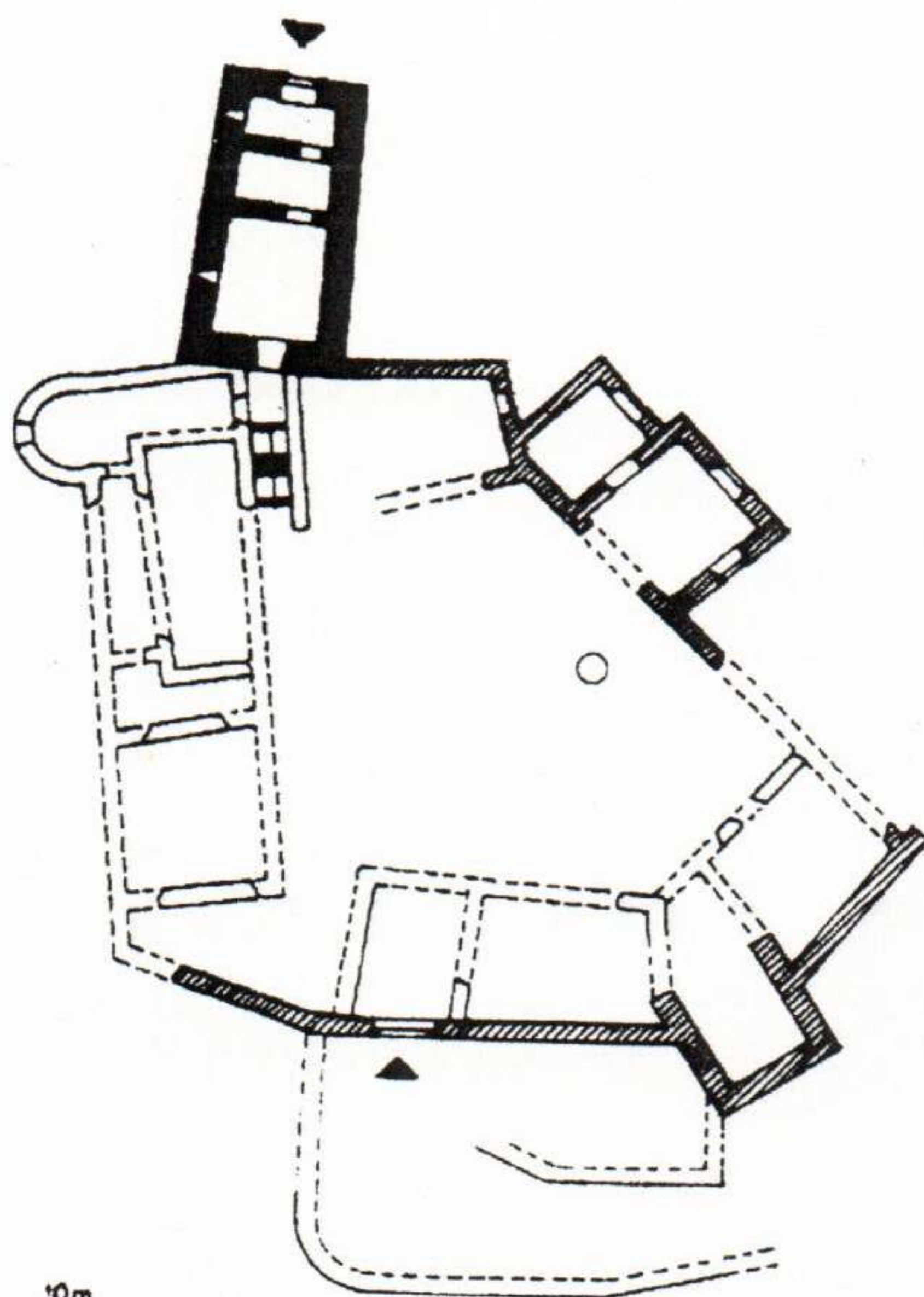
Na romanskem Gamberku so imeli kamniti ognjišči z odvodom dima v dimnik. Večina mestnega in kmečkega prebivalstva je živela v prostorih brez odvajanja dima. Prostori na gradu niso bili zadimljeni, stene in stropi so bili razmeroma čisti, zato pa je bilo pozimi neprimerno bolj mrzlo. Gospod Makarovič v svoji raziskavi o stanovanjski kulturi Gamberka ugotavlja, da je bilo drv okrog gradu dovolj, treba pa jih je bilo napraviti, shraniti in posušiti. S pripravljanjem drv so se ukvarjali hlapci, dekle pa so nosile vodo iz vodnjaka ob vznožju grajskega hriba.

Večino dela so opravili v grajski hiši. Po strminah okrog stavbe ni bilo primerne prostora, kjer bi lahko delali.

O opreми stanovanjskih prostorov razen dveh pohištvenih niš ni sledov. Verjetno niso imeli omar, te so bile v romanskem obdobju zelo redke. Miza je bila verjetno plošča, ki so jo snemali in postavljali ob zid, kjer so bile tudi klopi in skrinje. Večina prostorov je bila večnamenskih; v njih so jedli, spali in delali.

Zanimiva so se nam zdela odkritja o stranišču. V mestih niso poznali stranišč do 16. stoletja, na vasi pa do 19. stoletja. Na gradu je bilo stranišče, vendar se niso brisali s papirjem. Iz stranišč je blato padalo ob vznožje grajske hiše, prav tako tudi voda iz izlivnice. Smeti in odpadke so metali navzdol po grajskem griču. V gradu in bližnji okolici je smrdelo.]

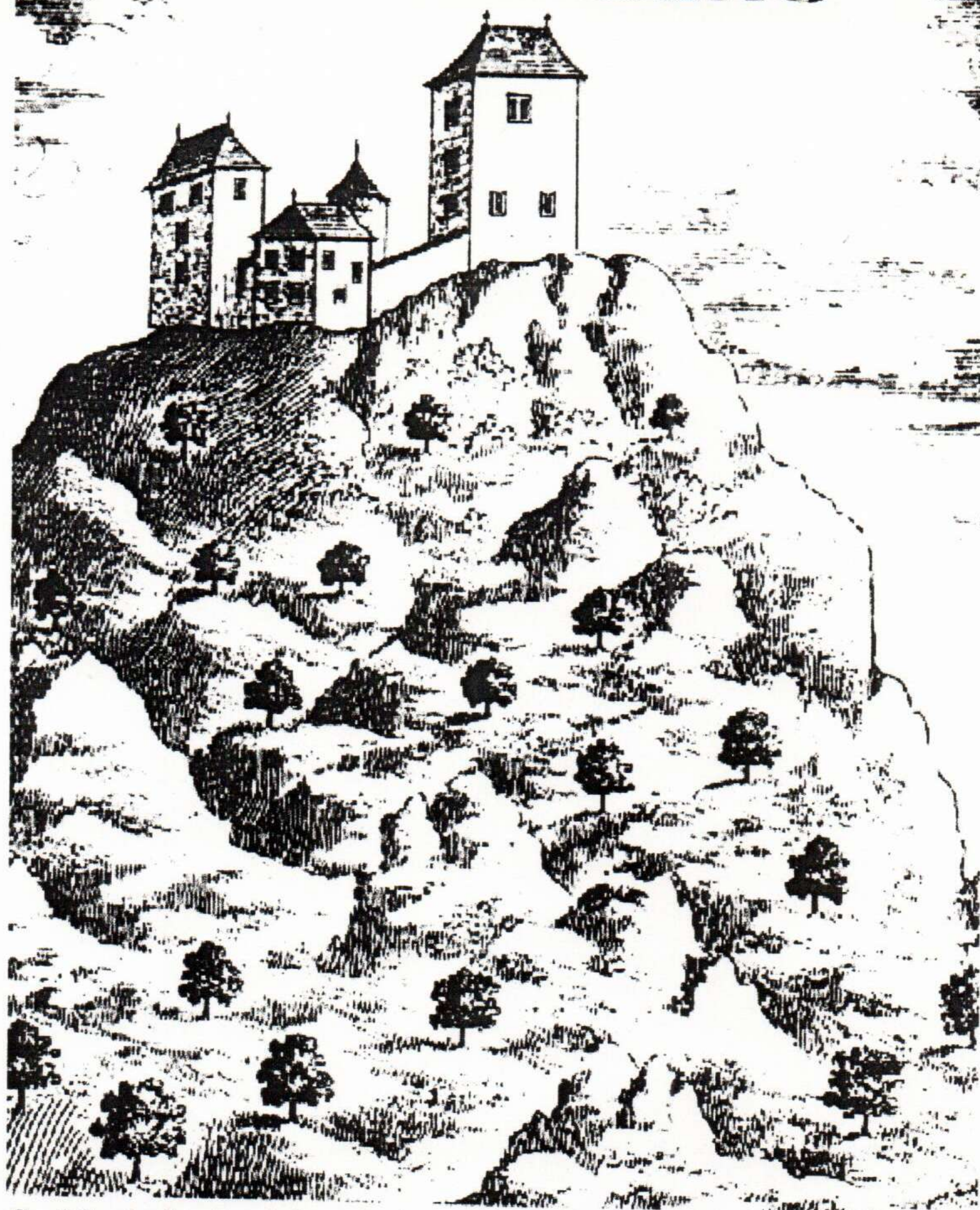
Romanska stavba je postajala v 14. in 15. stoletju vedno manj primerna za življenje, zato so jo uporabili za kaščo in zgradili nove, primernejše stanovanjske prostore.

0 5 10m

Tloris gradu

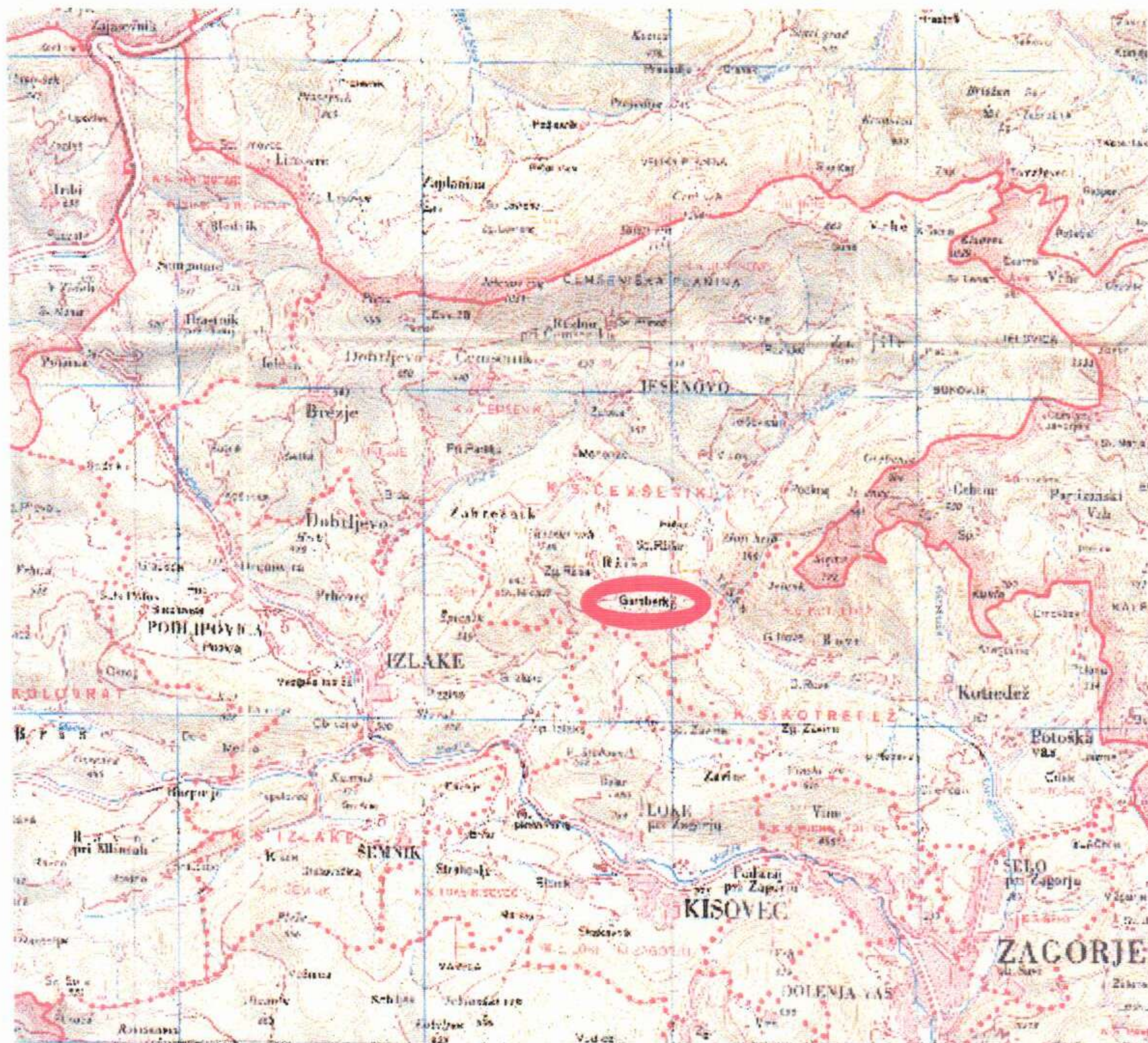
GALLENBERG

Grad Gamberk pri pogledu z vzhoda. Bakrorez v Valvasorjevi Topografiji, 1679

4. Življenje na gradu in okoli njega

Grad Gamberk je bil sedež gamberške gosposčine. Njen obseg lahko ugotovimo po poznosrednjeveških podatkih o podložnikih. Na severu je bila meja gamberške zemlje Velika ali Čemšeniška planina in Krvavica. Na vzhodu je vodilo h Gamberku vse območje pritokov Kotredeščice, na jugu in zahodu pa še dolini Medije in Orehovice. Grad stoji nekoliko zahodno od približnega središča tega ozemlja; najbolj oddaljene meje gosposčine so v zračni črti oddaljene od gradu pet kilometrov in pol. Zaradi zelo hribovitega zemljišča so razdalje mnogo večje, vendar so vse meje od gradu dosegljive peš v treh urah.

Obseg Gamberške gosposčine

V poznem srednjem veku so ločili dve skupini podložnikov. Pod goro je bila oznaka za podložnike naseljene na južnem in jugozahodnem pobočju Velike oziroma Čemšeniške planine, ostali pa so živeli v naselju Zagorje pri svetem Petru.

Gamberški podložniki so se delili na narodne kmečke podložnike in zagorske koseze (kosezi - kmečki plemiči). Najbrž je bilo narodnih podložnikov manj kot kosezov (po Oražnu).

Iz srednjeveških listin je razvidno, da so kosezi živeli na 175 kmetijah, nastalih iz 70 celih kmetij. Imeli so pravilo, da po starem običaju svoje kmetije z lesom, travniki, krčevinami in z vsem kar se na njih prodaja, zastavijo ali zamenjajo, toda paziti so morali, da pri zamenjavi niso naredili škode bližnjim dedičem.

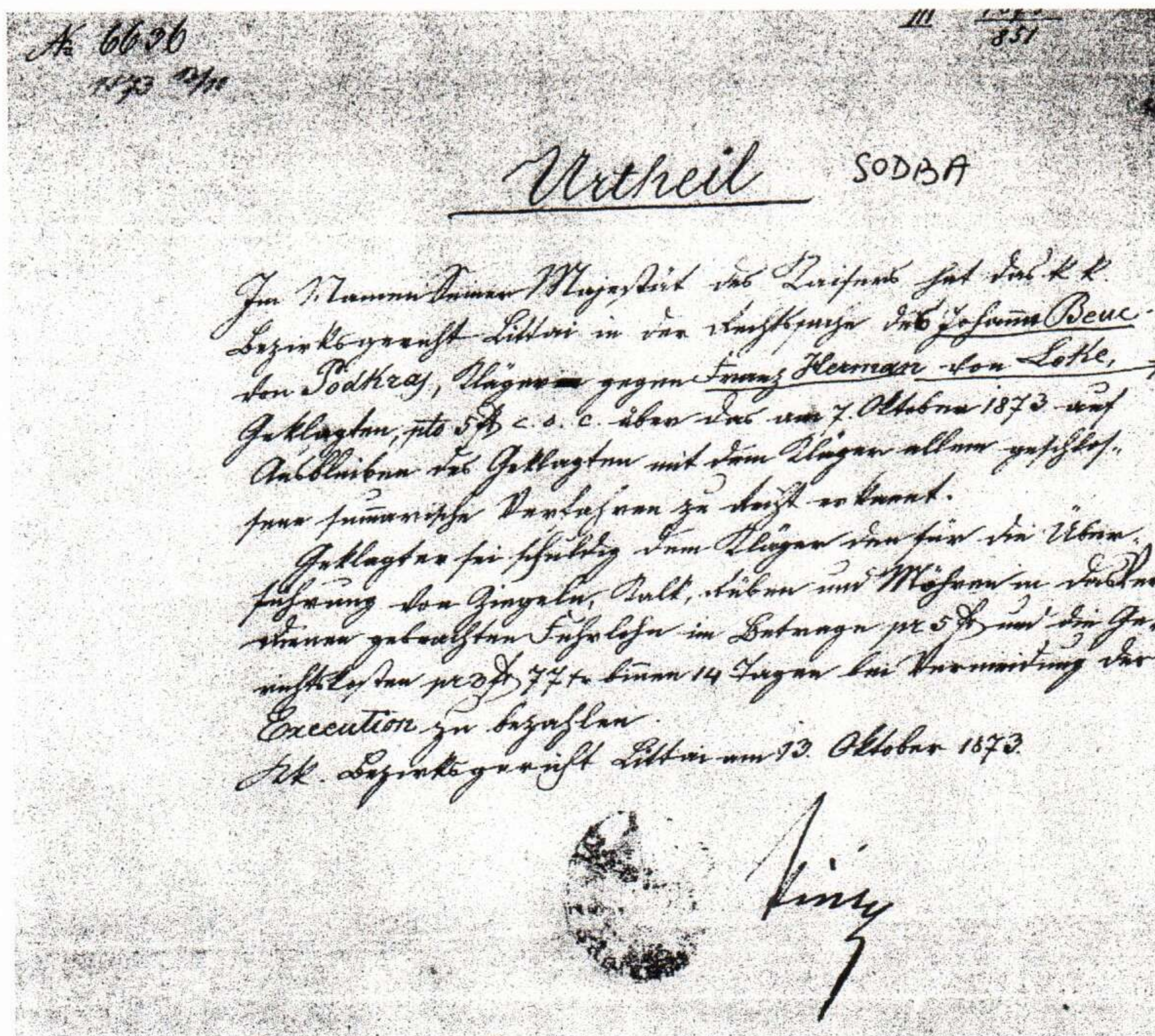
Jahr	Pfundigkeit	Abkahlung		Jahr	Pfundigkeit	Abkahlung		Jahr	Pfundigkeit	Abkahlung	
		Stund	Tag			Stund	Tag			Stund	Tag
1796	Contributio	100	100	1796	Contributio	100	100	1796	Contributio	100	100
1797	Contributio	100	100	1797	Contributio	100	100	1797	Contributio	100	100
1798	Contributio	100	100	1798	Contributio	100	100	1798	Contributio	100	100
1799	Contributio	100	100	1799	Contributio	100	100	1799	Contributio	100	100
1800	Contributio	100	100	1800	Contributio	100	100	1800	Contributio	100	100
1801	Contributio	100	100	1801	Contributio	100	100	1801	Contributio	100	100
1802	Contributio	100	100	1802	Contributio	100	100	1802	Contributio	100	100
1803	Contributio	100	100	1803	Contributio	100	100	1803	Contributio	100	100
1804	Contributio	100	100	1804	Contributio	100	100	1804	Contributio	100	100
1805	Contributio	100	100	1805	Contributio	100	100	1805	Contributio	100	100
1806	Contributio	100	100	1806	Contributio	100	100	1806	Contributio	100	100
1807	Contributio	100	100	1807	Contributio	100	100	1807	Contributio	100	100
1808	Contributio	100	100	1808	Contributio	100	100	1808	Contributio	100	100
1809	Contributio	100	100	1809	Contributio	100	100	1809	Contributio	100	100
1810	Contributio	100	100	1810	Contributio	100	100	1810	Contributio	100	100
1811	Contributio	100	100	1811	Contributio	100	100	1811	Contributio	100	100
1812	Contributio	100	100	1812	Contributio	100	100	1812	Contributio	100	100
1813	Contributio	100	100	1813	Contributio	100	100	1813	Contributio	100	100
1814	Contributio	100	100	1814	Contributio	100	100	1814	Contributio	100	100
1815	Contributio	100	100	1815	Contributio	100	100	1815	Contributio	100	100
1816	Contributio	100	100	1816	Contributio	100	100	1816	Contributio	100	100
1817	Contributio	100	100	1817	Contributio	100	100	1817	Contributio	100	100
1818	Contributio	100	100	1818	Contributio	100	100	1818	Contributio	100	100
1819	Contributio	100	100	1819	Contributio	100	100	1819	Contributio	100	100
1820	Contributio	100	100	1820	Contributio	100	100	1820	Contributio	100	100
1821	Contributio	100	100	1821	Contributio	100	100	1821	Contributio	100	100
1822	Contributio	100	100	1822	Contributio	100	100	1822	Contributio	100	100
1823	Contributio	100	100	1823	Contributio	100	100	1823	Contributio	100	100
1824	Contributio	100	100	1824	Contributio	100	100	1824	Contributio	100	100
1825	Contributio	100	100	1825	Contributio	100	100	1825	Contributio	100	100
1826	Contributio	100	100	1826	Contributio	100	100	1826	Contributio	100	100
1827	Contributio	100	100	1827	Contributio	100	100	1827	Contributio	100	100
1828	Contributio	100	100	1828	Contributio	100	100	1828	Contributio	100	100
1829	Contributio	100	100	1829	Contributio	100	100	1829	Contributio	100	100
1830	Contributio	100	100	1830	Contributio	100	100	1830	Contributio	100	100
1831	Contributio	100	100	1831	Contributio	100	100	1831	Contributio	100	100
1832	Contributio	100	100	1832	Contributio	100	100	1832	Contributio	100	100
1833	Contributio	100	100	1833	Contributio	100	100	1833	Contributio	100	100
1834	Contributio	100	100	1834	Contributio	100	100	1834	Contributio	100	100
1835	Contributio	100	100	1835	Contributio	100	100	1835	Contributio	100	100
1836	Contributio	100	100	1836	Contributio	100	100	1836	Contributio	100	100
1837	Contributio	100	100	1837	Contributio	100	100	1837	Contributio	100	100
1838	Contributio	100	100	1838	Contributio	100	100	1838	Contributio	100	100
1839	Contributio	100	100	1839	Contributio	100	100	1839	Contributio	100	100
1840	Contributio	100	100	1840	Contributio	100	100	1840	Contributio	100	100
1841	Contributio	100	100	1841	Contributio	100	100	1841	Contributio	100	100
1842	Contributio	100	100	1842	Contributio	100	100	1842	Contributio	100	100
1843	Contributio	100	100	1843	Contributio	100	100	1843	Contributio	100	100
1844	Contributio	100	100	1844	Contributio	100	100	1844	Contributio	100	100
1845	Contributio	100	100	1845	Contributio	100	100	1845	Contributio	100	100
1846	Contributio	100	100	1846	Contributio	100	100	1846	Contributio	100	100
1847	Contributio	100	100	1847	Contributio	100	100	1847	Contributio	100	100
1848	Contributio	100	100	1848	Contributio	100	100	1848	Contributio	100	100
1849	Contributio	100	100	1849	Contributio	100	100	1849	Contributio	100	100
1850	Contributio	100	100	1850	Contributio	100	100	1850	Contributio	100	100
1851	Contributio	100	100	1851	Contributio	100	100	1851	Contributio	100	100
1852	Contributio	100	100	1852	Contributio	100	100	1852	Contributio	100	100
1853	Contributio	100	100	1853	Contributio	100	100	1853	Contributio	100	100
1854	Contributio	100	100	1854	Contributio	100	100	1854	Contributio	100	100
1855	Contributio	100	100	1855	Contributio	100	100	1855	Contributio	100	100
1856	Contributio	100	100	1856	Contributio	100	100	1856	Contributio	100	100
1857	Contributio	100	100	1857	Contributio	100	100	1857	Contributio	100	100
1858	Contributio	100	100	1858	Contributio	100	100	1858	Contributio	100	100
1859	Contributio	100	100	1859	Contributio	100	100	1859	Contributio	100	100
1860	Contributio	100	100	1860	Contributio	100	100	1860	Contributio	100	100
1861	Contributio	100	100	1861	Contributio	100	100	1861	Contributio	100	100
1862	Contributio	100	100	1862	Contributio	100	100	1862	Contributio	100	100
1863	Contributio	100	100	1863	Contributio	100	100	1863	Contributio	100	100
1864	Contributio	100	100	1864	Contributio	100	100	1864	Contributio	100	100
1865	Contributio	100	100	1865	Contributio	100	100	1865	Contributio	100	100
1866	Contributio	100	100	1866	Contributio	100	100	1866	Contributio	100	100
1867	Contributio	100	100	1867	Contributio	100	100	1867	Contributio	100	100
1868	Contributio	100	100	1868	Contributio	100	100	1868	Contributio	100	100
1869	Contributio	100	100	1869	Contributio	100	100	1869	Contributio	100	100
1870	Contributio	100	100	1870	Contributio	100	100	1870	Contributio	100	100
1871	Contributio	100	100	1871	Contributio	100	100	1871	Contributio	100	100
1872	Contributio	100	100	1872	Contributio	100	100	1872	Contributio	100	100
1873	Contributio	100	100	1873	Contributio	100	100	1873	Contributio	100	100
1874	Contributio	100	100	1874	Contributio	100	100	1874	Contributio	100	100
1875	Contributio	100	100	1875	Contributio	100	100	1875	Contributio	100	100
1876	Contributio	100	100	1876	Contributio	100	100	1876	Contributio	100	100
1877	Contributio	100	100	1877	Contributio	100	100	1877	Contributio	100	100
1878	Contributio	100	100	1878	Contributio	100	100	1878	Contributio	100	100
1879	Contributio	100	100	1879	Contributio	100	100	1879	Contributio	100	100
1880	Contributio	100	100	1880	Contributio	100	100	1880	Contributio	100	100
1881	Contributio	100	100	1881	Contributio	100	100	1881	Contributio	100	100
1882	Contributio	100	100	1882	Contributio	100	100	1882	Contributio	100	100
1883	Contributio	100	100	1883	Contributio	100	100	1883	Contributio	100	100
1884	Contributio	100	100	1884	Contributio	100	100	1884	Contributio	100	100
1885	Contributio	100	100	1885	Contributio	100	100	1885	Contributio	100	100
1886	Contributio	100	100	1886	Contributio	100	100	1886	Contributio	100	100
1887	Contributio	100	100	1887	Contributio	100	100	1887	Contributio	100	100
1888	Contributio	100	100	1888	Contributio	100	100	1888	Contributio	100	100
1889	Contributio	100	100	1889	Contributio	100	100	1889	Contributio	100	100
1890	Contributio	100	100	1890	Contributio	100	100	1890	Contributio	100	100
1891	Contributio	100	100	1891	Contributio	100	100	1891	Contributio	100	100
1892	Contributio	100	100	1892	Contributio	100	100	1892	Contributio	100	100
1893	Contributio	100	100	1893	Contributio	100	100	1893	Contributio	100	100
1894	Contributio	100	100	1894	Contributio	100	100	1894	Contributio	100	100
1895	Contributio	100	100	1895	Contributio	100	100	1895	Contributio	100	100
1896	Contributio	100	100	1896	Contributio	100	100	1896	Contributio	100	100
1897	Contributio	100	100	1897	Contributio	100	100	1897	Contributio	100	100
1898	Contributio	100	100	1898	Contributio	100	100	1898	Contributio	100	100
1899	Contributio	100	100	1899	Contributio	100	100	1899	Contributio	100	100
1900	Contributio	100	100	1900	Contributio	100	100	1900	Contributio	100	100

Obveznosti so velike (urbar)

Kako naj se vrši kazensko in civilno sodstvo pri gospoščini

Kadar se pripeti, da se podložniki "Pod goro" prepirajo za dediščino ali kaj drugega in se ne morejo mirno pogovoriti, pa se odločijo za sodno razsodbo. Tedaj naj oskrbnik, kakor je bilo tudi doslej, pokliče v Gamberk pet županov "Pod gore" in še nekatere druge za prisednike v civilnih in kazenskih zadevah, in Ti naj se posvetujejo in izrečejo sodbo. Če kdo s sodbo ni zadovoljen, se lahko pritoži na vicedomski urad v Ljubljani. Kar pa se tiče podložnikov v Zagorju je bilo doslej tako, da se je pri civilnih tožbah zbralo iz njihovih vrst 24 mož in so pod vodstvom lastnika gospoščine ali njegovega oskrbnika izrekli sodbo. Če se pa ne morejo sporazumeti in če kakega podložnika toži tujec glede česar koli (razen glede hudodelstva - malefiz), pa obtoženi noče priti k sodišču, tedaj ima vsak gamberski oskrbnik pravico, da razsodi zadevo s 24 prisedniki. Če pa gre za kazensko zadevo (peenfall) med Zagorjani in podložniki "Pod goro", naj to reši gospoščina po dosedanji navadi. Pritožbe gredo (kakor doslej) na vicedomski urad.

V civilnih sporih podložnikov v Zagorju so se doslej vršile sodne razprave pod njihovo lipo v Zagorju, kasneje pa se vsi civilni spori razsojajo v gradu Gamberk.

Sodba deželnega sodišča Gamberk

Če pa gre za kazensko zadevo ali zločin, naj se postopa, kakor je bila navada doslej. Gamberški oskrbnik skliče nekatere od 24 podložnikov v Zagorju izvoljenih za prisednike, 5 županov Pod goro, iz Vač in Svibnega 3 ali 4 tržane. Iz Ljubljane pa naj pokliče krvnega sodnika, tožilca in krvnika (rablja). Sodna razprava se vrši pod lipo pri Sveti Marjeti (tj. v Lokah). Ko je pravdorek izrečen, se sodba izvrši. Gamberški oskrbnik nato primerno pogosti prisednike, sodniku, tožilcu in rablju pa da, kar jim pripada, tudi plačo.

Arhiv Slovenije hrani nekatere listine tudi iz kasnejšega obdobja:

- urbar iz druge polovice 18. stoletja
- zapise procesov med podložniki
- zapise procesov med soseskami zaradi paše
- zapise procesov med podložniki in graščino

Familienbogen

Družinska

Franz Herman 2 1/4 lube
 18. 12. 1843. 2 1/4 lube
 in 18. 12. 1843. 2 1/4 lube

Franz Herman rojen 18. 12. 1843. 2 1/4 lube
 Johann " 12. avgusta 1845. 2 1/4 lube
 Marija " 13. avgusta 1845. 2 1/4 lube
 Maria " 13. avgusta 1845. 2 1/4 lube
 Ana " 26. julija 1845. 2 1/4 lube

Ursula rojena 18. 12. 1843. 2 1/4 lube
 Ursula Herman rojena 18. 12. 1843. 2 1/4 lube

Franz Herman rojen 18. 12. 1843. 2 1/4 lube
 Franz Herman rojen 18. 12. 1843. 2 1/4 lube

Ursula Herman rojena 18. 12. 1843. 2 1/4 lube

18. 12. 1843. 2 1/4 lube
 18. 12. 1843. 2 1/4 lube

18. 12. 1843. 2 1/4 lube

18. 12. 1843. 2 1/4 lube
 18. 12. 1843. 2 1/4 lube

18. 12. 1843. 2 1/4 lube
 18. 12. 1843. 2 1/4 lube

Rojstni list

5. Propadanje in zaščita grajskih ruševin v novejšem času

Grad Gamberk je začel propadati ob koncu 19. stoletja. Čas je neizmerno delal proti gradu. Dež, močan veter s severne strani, drevesa in grmi, ki so se zarasli, kjer je bilo le malo zemlje, so spreminjali podobo gradu.

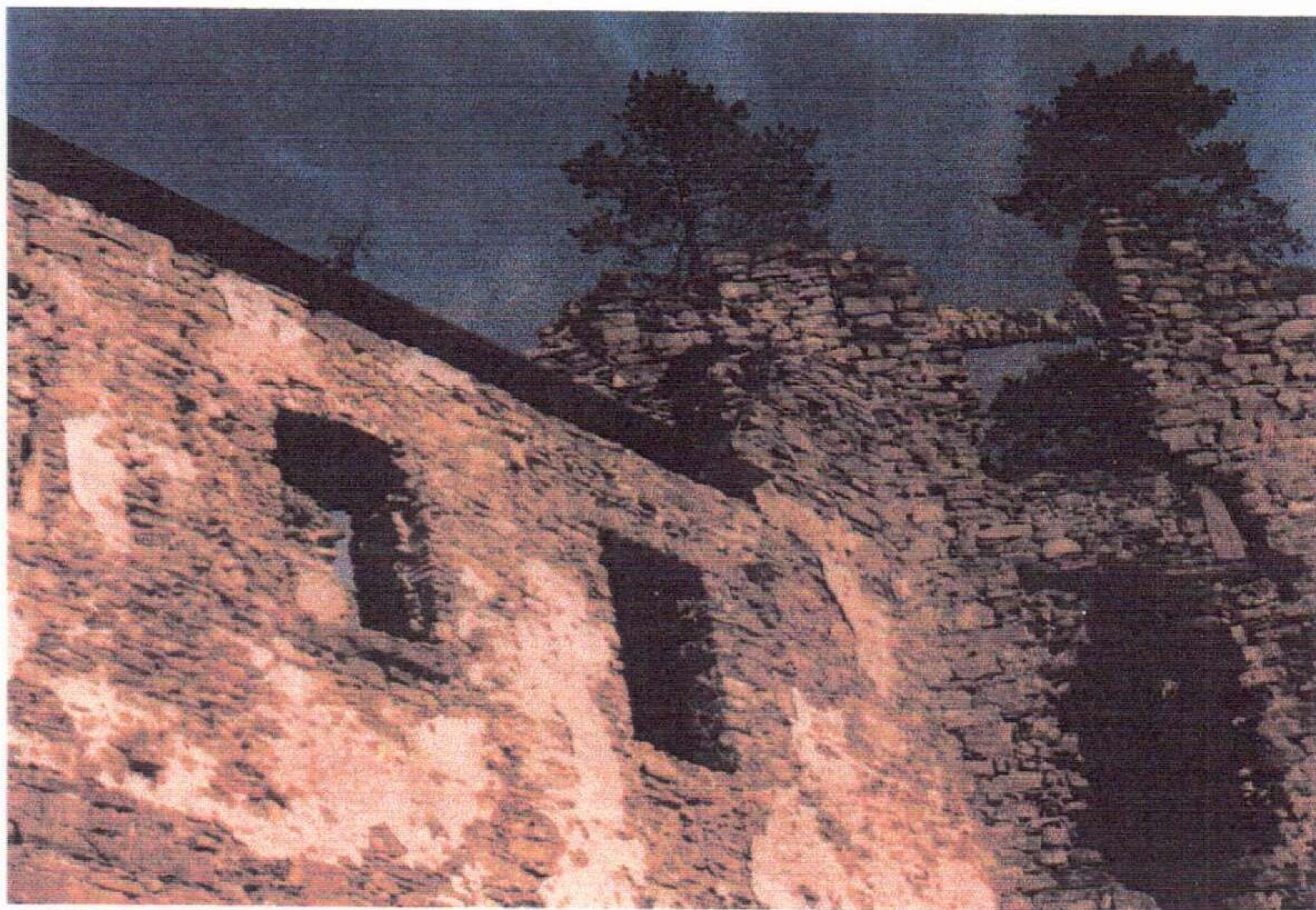
Najstarejši del gradu ROMANSKI STOLP je večinoma ohranjen. Najslabše je ohranjeno vrhnje nadstropje. Stene stolpa, ki so obrnjene proti dvorišču, so zrušene, vogal leži na pobočju. V notranjosti stolpa je debela plast ruševinskega materiala, iz okenskih in strelnih lin raste grmovje.

Mlajši del gradu na spodnji strani je slabše ohranjen. Verjetno je bil tudi manj trdno grajen. Iskali smo nekdanje arkade, vendar so zasute z debelo plastjo ruševin na grajskem dvorišču. Ohranjen je vzhodni portal in nekaj okenskih okvirjev na južni strani.

Pot do gradu je razmeroma dobro vzdrževana, lahko smo si predstavljali, kako so prihajali graščaki proti gradu. Tudi sledovi vodnega zbiralnika pod gradom se vidijo. Nekaj dreves in grmičevja so odstranili, tako je pogled na grad lepši.

Grad Gamberk je bil 29. oktobra 1993 na predlog ljubljanskega regijskega Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine razglašen za kulturni in zgodovinski spomenik ter naravno znamenitost.

Zadnji dve leti je grad oživel. Narejeno je bilo poročilo o stanju ruševin gradu Gamberk, o smernicah za upočasnitev propadanja zidov in izvedbo delne obnove.

Zaščita sten gradu z majhno streho

Osnovni cilj je, da bi na gradu Gamberk ohranili in strokovno prikazali zgornji romanski del gradu.

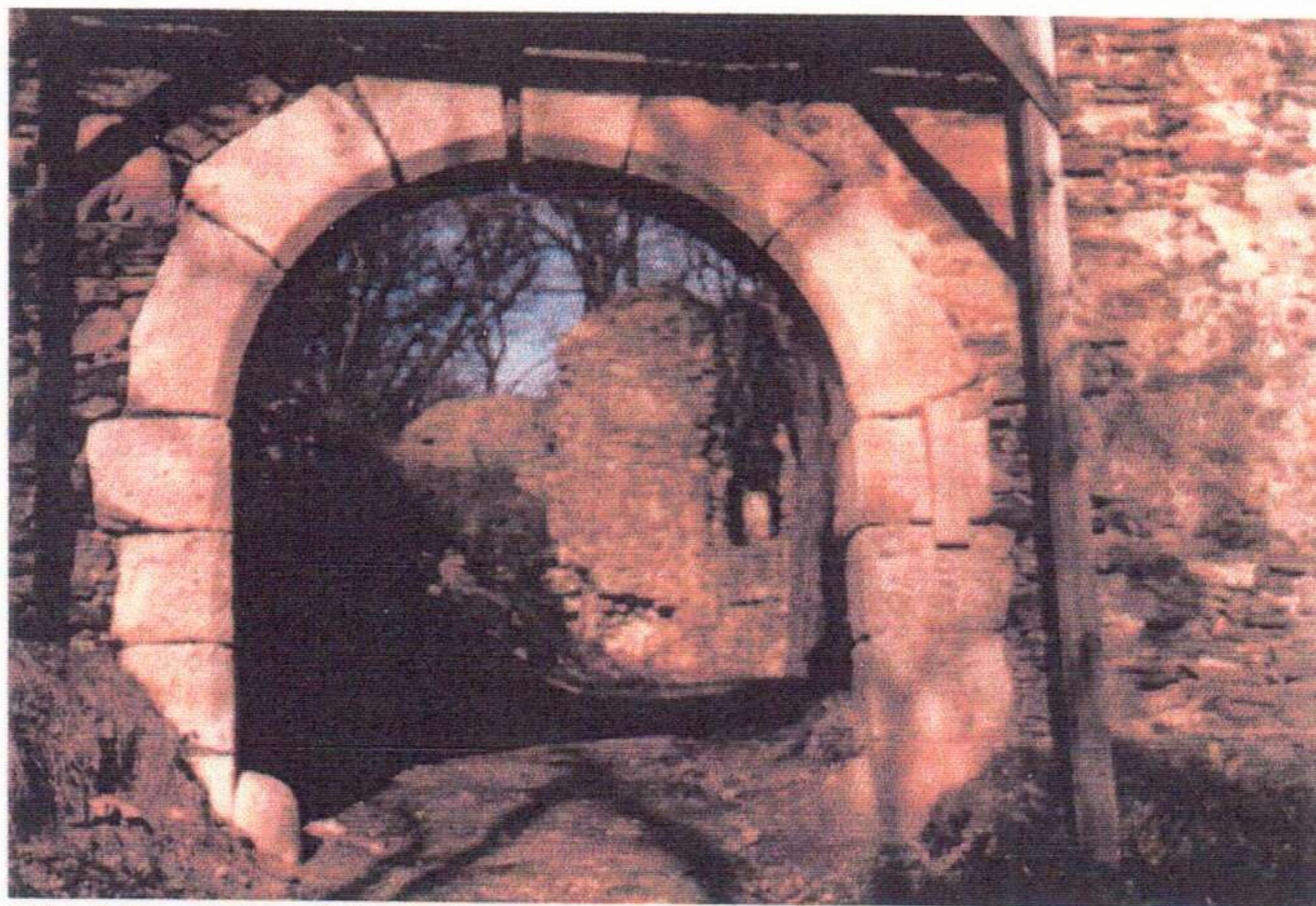
Če bo občina zbrala sredstva in bo pomagala tudi država, bodo:

- izdelali dokumentacijo o celotnem gradu
- tehnična poročila za zavarovanje in utrditev stoječih zidov
- odstranili vegetacijo, ruševine in shranili gradbeni material (kamenje z gradu)
- naredili arheološke raziskave na dvorišču gradu

Upamo, da jim bo uspelo.

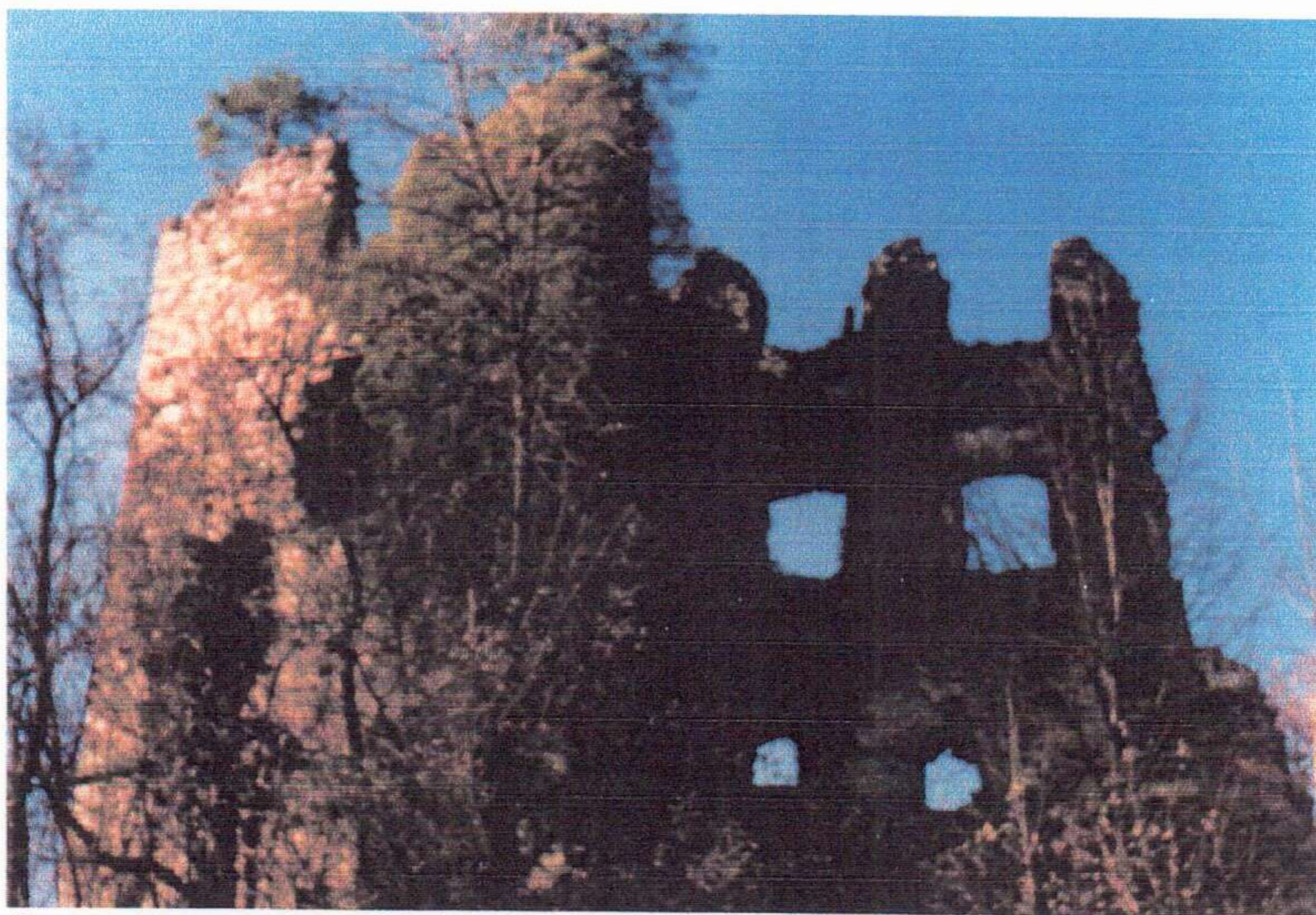
Vegetacija okoli gradu je delno odstranjena, tako da zidovi niso dodatno ogroženi.

Vhodni portal je del spodnjega platoja gradu. Pozidan je bil v renesansi, nosi nekatera likovna sporočila pozne gotike.

Mlajši del gradu na spodnjem platoju so slabše grajeni in bolj razdejani kot starejši na vrhu griča. Stavbe v obliki podolžnih trakov, ki so imele več odprtin, so v celoti uničene. Stolpasti objekti so v nekoliko boljšem stanju. O nekdanjih arkadah ni sledu.

V notranjosti gradu je debela plast ruševin, opazni so znaki požara, ki je poškodoval stene. Vrhnji deli obzidja so močno načeti, kamenje se ruši v globino. Hudo poškodovane so vse okenske odprtine in nekatere strelne in svetlobne line.

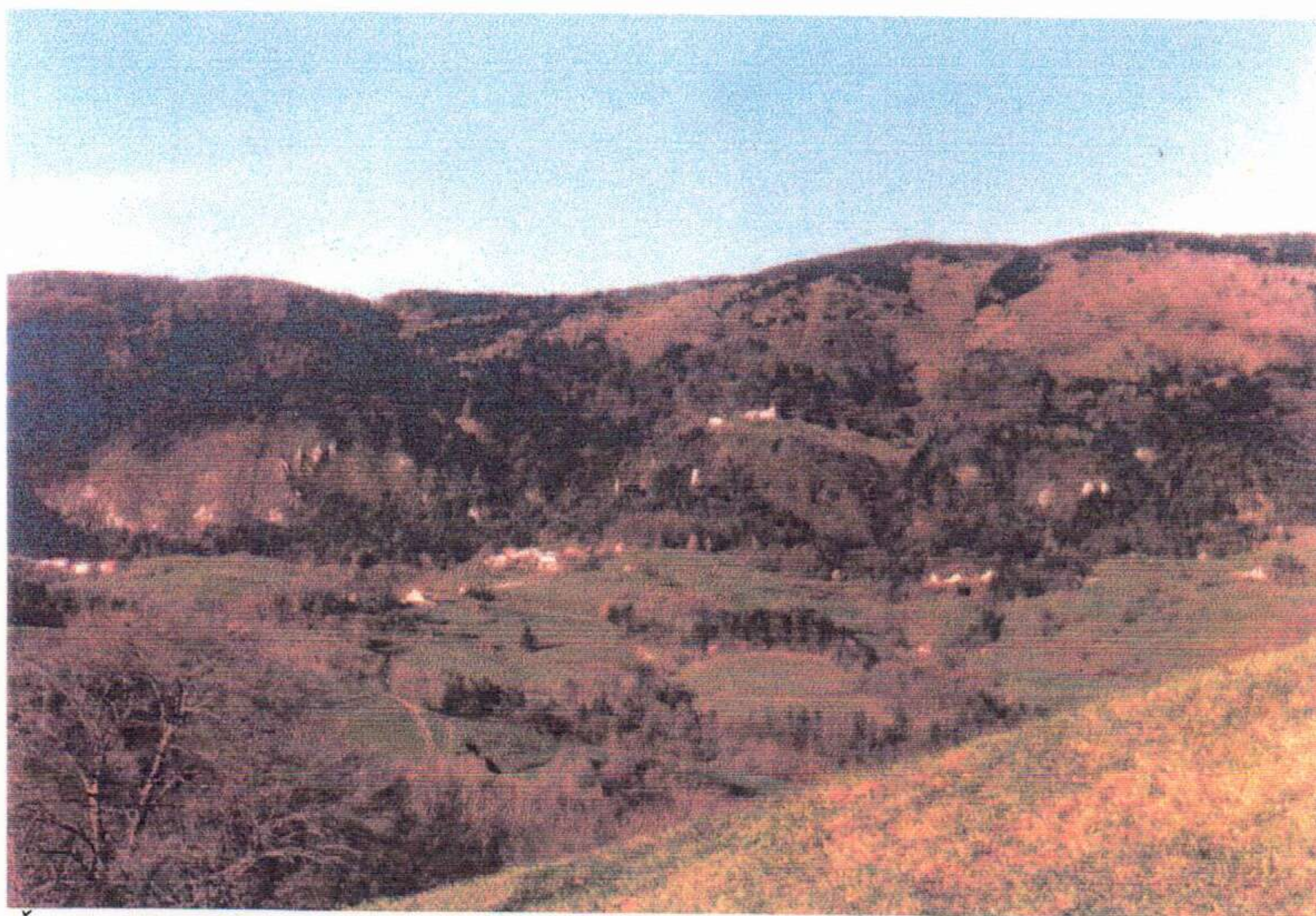
6. Vključitev v turistično ponudbo našega kraja

Romanski stolp na griču

Grad Gamberk je edinstven primer večnadstropne romanske hiše - stanovanjskega stolpa v Sloveniji. V zadnjih dveh letih so začeli z zaščito grajskih sten. Grad je z Zagorjem prometno slabše povezan. Pomembne prometne poti, ki je vodila prek Moravč - Medije - Gamberka na Marijo Reko in Savinjsko dolino, ni več. Grad bi lahko vključili v turistično ponudbo kot pomembno točko pešpoti iz Zagorja mimo Gamberka na Čemšeniško planino. Turistično ponudbo bi lahko obogatili z rejo konj za jahanje. Okolica gradu je zelo lepa. Zelenje, mir in lepa pokrajina so tisto, kar iščejo sodobni turisti. Tudi lovski turizem, ki je bil nekoč že dobro razvit, bi lahko obudili. Ko bo očiščeno in arheološko raziskano dvorišče, bodo na njem lahko prirejali gamberske igre.

Kot turistični kraj ima Zagorje ob Savi kratko tradicijo, saj nimamo turističnega društva. Zasavje je še vedno znano kot predvsem industrijsko mesto. Vendar grad Gamberk s svojo okolico, zlasti romanskim stolpom na hribu, vabi obiskovalce. Pridite k nam, ne bo vam žal!

Čemšeniška planina – širša okolica gradu

7. Zaključek

Nad vasjo Ržiše stojijo razvaline gradu Gamberk, katere pričajo o njegovi nekdanji veličini.

Prvič je bil omenjen v 13. stoletju. Najstarejši del gradu je ROMANSKI STOLP, ki je v večini še ohranjen. Od mlajšega dela gradu na spodnji strani je ostalo le nekaj sten, nekdanje arkade pa so zasute z debelo plastjo ruševin.

Lastniki so se od Gallenbergov do zagorske rudarske družbe hitro menjali. Leta 1641 je bil lastnik gradu Jernej Valvasor. V Slavi vojvodine Kranjske je Gamberk večkrat omenjen. Med leti 1677 in 1757 je bil grad v lasti potomcev štajerske rodbine Lichtstockov. Nadzidali so več nizkih stavb, celotno dvorišče so obdali s trietažnim arkadnim hodnikom. Uredili so bogato knjižnico, predvsem s področja prava, galerijo s 50-imi slikami. Gamberk je bil povezan tudi z rudarsko družbo Zagorje. Od konca 19. stoletja hitro propada.

Življenje v romanskem stolpu na najvišjem delu hriba ni bilo prijetno. Stanovanjski prostori so bili temni, pozimi zelo mrzli. Po vodo so hodili na grajski krib. V najstarejšem obdobju so smeti metali skozi okna, okrog gradu je smrdelo.

Nasledniki Gallenbergov so spodnji del gradu zgradili manj trdno, zato je bilo življenje na gradu bolj udobno.

Grad Gamberk je bil sedež gamberske gosposčine. Na severu so posesti mejile na Čemšeniško planino, na vzhodu do potoka Kotredeščica, na zahodu do dolin Medije in Orehovice. Na gradu je bil sedež deželnega sodišča. Mnogi ustni viri pričajo o kruti grajski gospodi, ohranjeni pa so zapisi procesov med podložniki in gosposčino.

Gamberk je več kot sto let propadal. V zadnjih dveh letih so začeli z zaščito grajskih sten. Največjo pozornost posvečajo najstarejšemu delu, večnadstropni romanski hiši, ki stoji najvišje na grajskem platoju. Naš turistični krožek si bo prizadeval, da bo grad Gamberk, naša kulturna dediščina, postal del turistične ponudbe Zagorja ob Savi.

8. Viri in literatura

1. I. Stopar: Gradovi na Slovenskem. Ljubljana, 1986.
2. G. Makarovič: Pričevanje gradu Gamberk o stanovanjski kulturi. Varstvo spomenikov, 30/88.
3. M. Zaduškov, I. Stopar: Romanska arhitektura na Slovenskem. Ljubljana: Arhitekturni muzej, 1988 (katalog ob razstavi).
4. J. Orožen: Zgodovina Zagorja ob Savi. Zagorje, 1980.
5. Zgodovinski arhiv Ljubljana: Graščinski arhiv Gamberk (krstni list, sodba, urbar).
6. Krajevni leksikon Slovenije. Ljubljana, 1995.
7. Krajevni leksikon Drovske banovine. Ljubljana, 1936.
8. I. Stopar: Med Goričani in Gamberkom. Ljubljana, 2000 .
9. Ustni viri, izjave starejših Zagorjanov.